

เล่ม ๒๘ ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒

ในเล่มที่แล้วมีเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันถึง ๕๒๕ เรื่อง แต่ในเล่มนี้มีเพียง ๒๒ เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งนี้ ๑๒ เรื่องแรกเป็นเรื่องที่มีคำฉันท์

เรื่องละ ๕๐ บท ๓ เรื่อง ๖๐ บท ๒ เรื่อง ๗๐ บท ๒ เรื่อง ๘๐ บท ๕ เรื่อง

ส่วน ๑๐ เรื่องหลัง คือเรื่องที่เรียกว่า มหานิบาตชาดก แปลว่า ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ คือเรื่อง ๑๐ ชาติ ซึ่งในที่นี่จะออกนาม พร้อมทั้งกล่าวใจความย่อ ทั้งสิบเรื่อง ดังต่อไปนี้

๑. เตมียชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือการออกบวชหรือออกจากกาม เล่าเรื่องเตมียราชกุมารเกรงการที่จะได้ครองราชสมบัติ เพราะทรงสลดพระฤทัยที่เห็น ราชบุรุษลงโทษโจรตามพระราชดำรัสของพระราชชา เช่น เตียนพันครึ่งบ้าง เอาหอกแทงบ้าง เอาหลาวเสียบบ้าง จึงใช้วิธีสร้างทำเป็นง่อยเปลี้ย หูหนวก เป็นใบไม้ไม่พูดจากับใคร แม้จะถูก ทดลองต่าง ๆ ก็อดกลั้นไว้ ไม่ยอมแสดงอาการพิรุณให้ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อจะเลี่ยงการครอง ราชสมบัติ พระราชาปรึกษาพวกพราหมณ์ ก็ได้รับคำแนะนำให้นำราชกุมารไปฝังเสีย พระ ราชมารดาทรงคัดค้านไม่สำเร็จ ก็ทูลขอให้พระราชกุมารครองราชย์สัก ๗ วัน แต่พระ ราชกุมารก็ไม่ยอมพูด ต่อเมื่อ ๗ วันแล้ว สารธินำราชกุมารขึ้นสู่อุถุเพื่อจะฝังตามรับสั่งของ พระราชา ขณะที่ขุดหลุมอยู่ พระราชกุมารก็เสด็จลงจากรถ ตรัสปราศรัยกับนายสารดี แจ้ง ความจริงใจให้ทราบว่ามีพระประสงค์จะออกบวช สารดีเลื่อมใสในคำสอนขอออกบวชด้วย จึงตรัสสั่งให้นำรถกลับไปคืนก่อน สารดีนำความไปเล่าถวายพระราชมารดา พระราชบิดาให้ ทรงทราบ ทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพารจึงเสด็จออกไปหา เชิญให้พระ ราชกุมารเสด็จกลับไปครองราชสมบัติ แต่พระราชกุมารกลับมาถวายหลักธรรมให้ยินดีใน เนกขัมมะ คือ การออกจากกาม พระชนกชนนีพร้อมด้วยบริวารทรงเลื่อมใสในคำสอน ก็เสด็จ ออกผนวชและบวชตาม และได้มีพระราชานุญาตเป็นอันมากสดับพระโอวาทขอออกผนวชตาม

๒. มหาชนกชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมี คือความพากเพียร ใจความสำคัญ คือ พระมหาชนกราชกุมารเดินทางไปทางทะเล เรือแตก คนทั้งหลายจมน้ำตายบ้าง เป็นเหยื่อ ของสัตว์น้ำบ้าง แต่ไม่ทรงละความอุตสาหะ ทรงว่ายน้ำโดยกำหนดทิศทางแห่งกรุงมิถิลา

ในที่สุดก็ได้รอดชีวิตกลับไปถึงกรุงมิถิลาได้ครองราชสมบัติ ซาดกเรื่องนี้เป็นที่มาแห่งภษิต
ที่ว่า เป็นชายควรเพียรรำไปอย่าเบื่อหน่าย (ความเพียร) เสีย เราเห็นตัวเองเป็นได้อย่างที่
ปรารถนา ขึ้นจากน้ำมาสู่บกได้

๓. สุวรรณสามชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี คือการแผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์
ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า มีเรื่องเล่าว่า สุวรรณสามเลี้ยงมารดาบิดาของตนซึ่งเสียจักษุในป่า และ
เนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมูเนื้อก็เดินตามแวดล้อมไปในที่ต่าง ๆ วันหนึ่ง
ถูกพระเจ้ากรุงพาราณสีชื่ออภัยกษัตริย์เอาตัวยฆู ด้วยเข้าพระทัยผิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็น
มาณพผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็ปลดพระทัย จึงไปจงมารดาบิดาของสุวรรณสามมา มารดาบิดา
ของสุวรรณสามก็ตั้งสัจจกิริยา อ่างคุณความดีของสุวรรณสามขอให้พิษของศรหมดไป
สุวรรณสามก็ฟื้นคืนสติ และได้สอนพระราชสา แสดงคติธรรมว่า ผู้ใดเลี้ยงมารดาบิดาโดย
ธรรม แม้เทวดาก็ย่อมรักษาผู้นั้น ย่อมมีคนสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็บันเทิงใน
สวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชสาขอให้สั่งสอนต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบ
ในบุคคลทั้งปวง

๔. เนมิราชชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุทฺถฐานบารมี คือความตั้งใจมั่นคง มีเรื่องเล่าว่า
เนมิราชกุมาร ได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา ทรงบำเพ็ญคุณงามความดี
เป็นที่รักของมหาชน และในที่สุด เมื่อทรงพระราชาก็ทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส
เสด็จออกผนวชเช่นเดียวกับที่พระราชบิดาของพระองค์เคยทรงบำเพ็ญมา

๕. มโหสถชาดก^๑

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมี คือความรู้ทั่วถึงสิ่งที่ควรรู้ มีเรื่องเล่า
ว่า มโหสถบัณฑิตเป็นที่ปรึกษาหนุ่มของพระเจ้าวิเทหะแห่งกรุงมิถิลา ท่านมีความฉลาดรู้
สามารถแนะนำในปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องรอบคอบ เอาชนะที่ปรึกษาอื่น ๆ ที่ริษยา
ใส่ความ ด้วยความดีไม่พยายาหาอาฆาต ครั้งหลังใช้อุบายป้องกันพระราชจากราชศัตรู และ
จับราชศัตรูซึ่งเป็นกษัตริย์พระนครอื่นได้

^๑ ฉบับพม่าเป็นอุมังชชาดก อรรถกถาเขียนว่า “มโหสถ” ตลอด

๖. ฎริทัตตชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมี คือการรักษาศีล มีเรื่องเล่าว่า ฎริทัตตนาคราชไปจำศีลอยู่มิถุนันต์แม่น้ำยมุนา ยอมอดทนให้หมองจับไปทรมานต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่สามารถจะทำลายหมองได้ด้วยฤทธิ์ มีใจมั่นต่อศีลของตน ในที่สุดก็ได้อิสรภาพ

๗. จันทรกุมารชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมี คือความอดทน มีเรื่องเล่าว่า จันทรกุมารเป็นโอรสของพระเจ้าเอกราช เคยช่วยประชาชนให้พ้นจากคดี ซึ่งกัณฑหาลพราหมณ์ ราชบุโรหิตาจารย์รับสินบนตัดสินไม่เป็นธรรม ประชาชนก็พากันเลื่อมใสเปล่งสาธุการ ทำให้กัณฑหาลพราหมณ์ผูกอาฆาตในพระราชกุมาร เมื่อพระเจ้าเอกราชทรงพระราชสุบิน เห็นดาวดั่งสเทวโลก เมื่อตื่นบรรทมทรงใคร่จะทราบทางไปสู่เทวโลก ตรัสถามกัณฑหาลพราหมณ์ จึงเป็นโอกาสให้พราหมณ์แค้นแค้นด้วยการกราบทูลแนะให้ตัดพระเศียรพระโอรสธิดา เป็นต้นบุญชายัญ พระเจ้าเอกราชเป็นคนเขลา ก็สั่งจับพระราชโอรส ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๔ พระองค์ ไปที่พระลานหลวง เพื่อเตรียมประหารบุญชายัญ นอกจากนั้นยังสั่งจับพระมเหสี ๔ พระองค์ และคนอื่น ๆ อีก เพื่อเตรียมประหารเช่นกัน แม้ใครจะทัดทานขอร้องก็ไม่ได้ผล ร้องถึงท้าวสักกะ (พระอินทร์) ต้องมาข่มขู่และชี้แจงให้หายเข้าใจผิดว่า วิธีนี้ไม่ใช่ทางไปสวรรค์ มหาชนจึงรุมฆ่าพราหมณ์บุโรหิตนั้นและเนรเทศพระเจ้าเอกราช แล้วกราบทูลเชิญจันทรกุมารขึ้นครองราชย์

๘. นารทชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือการวางเฉย มีเรื่องเล่าว่า พรหมนารทช่วยปลี้อพระเจ้าอังคิตราชให้กลับจากความเห็นผิด มามีความเห็นชอบตามเดิม (ความเห็นผิดนั้นเป็นไปในทางว่าสุขทุกข์เกิดเองไม่มีเหตุ คนเราเวียนว่ายตายเกิด หนักเข้าก็บริสุทธิ์ได้เอง ซึ่งเรียกว่าสังสารสุทธิ)

๙. วิรุทธชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญสังัจฉบารมี คือความสัตย์ มีเรื่องเล่าถึงวิรุทธบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้ถวายเป็นประธานประจำราชสำนัก พระเจ้าธัญชโยไกรัพยะเป็นผู้ที่พระราชธาและประชาชนรักใคร่เคารพนับถือมาก ครั้งหนึ่งปุนณกยักษมาทำพระเจ้าธัญชโยไกรัพยะเล่นสกา ถ้าตนแพ้จักถวายมณีรัตนหะอันวิเศษ ถ้าพระราชธาแพ้ ก็จะทำพระราชทานทุกสิ่งที่ต้องการ เว้นแต่

พระกายของพระองค์ ราชสมบัติ และพระมเหสี ในที่สุดพระราชอาแพ้ว ปุณณกัณท์จึงทูลขอตัว
วิรุบบัณฑิต พระราชาจะไม่พระราชทานก็เกรงเสียสัตย์ พระองค์ตีราคาวิรุบบัณฑิตยิ่งกว่า
ทรัพย์สินเงินทองใด ๆ ทรงห่วงเหนี่ยวด้วยประการต่าง ๆ แต่ก็ตกลงกันไปไต่ถามให้
วิรุบบัณฑิตตัดสิน วิรุบบัณฑิตก็ตัดสินให้รักษาสัตย์ คือตนเองยอมไปกับยักษ์ ความจริงยักษ์
ต้องการเพียงเพื่อจะนำหัวใจของวิรุบบัณฑิตไปแลกกับธิดาพญานาค ซึ่งความจริงเป็นอุบาย
ของภริยาพญานาคผู้ใคร่จะได้สดับธรรมของวิรุบบัณฑิต จึงตกลงกับสามีว่า ถ้าปุณณกัณท์
ต้องการธิดาของตน ก็ขอให้นำหัวใจของวิรุบบัณฑิตมา แม้ยักษ์จะหาวิธีทำให้ตายก็ไม่ตาย
วิรุบบัณฑิตกลับแสดงสาธุธรรม (ธรรมของคนดี) ให้ยักษ์เลื่อมใสและได้แสดงธรรมแก่
พญานาค ในที่สุดก็ได้กลับมาสู่กรุงอินทปัตถ์ มีการฉลองรับขวัญกันเป็นการใหญ่

๑๐. เวสสันดรชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือการบริจาคทาน มีเรื่องเล่าถึงพระ
เวสสันดรผู้ใจดี บริจาคทุกอย่างที่มีคนขอ ครั้งหนึ่งประทานช้างเผือกคู่บ้านคูเมืองแก่พราหมณ์
ชาวกาลิงคะ ซึ่งมาขอช้างไป เพื่อให้หายฝนแล้ง แต่ประชาชนโกรธขอให้เนรเทศ พระราชาบิดา
จึงจำพระทัยเนรเทศ ซึ่งพระนางมัทรีพร้อมด้วยพระโอรสธิดาได้ตามเสด็จไปด้วย เมื่อชูชก
ไปขอสองกุมารก็ประทานอีก ภายหลังพระเจ้าสุทนต์ พระราชาบิดาทรงไถ่สองกุมารแล้วเสด็จ
ไปรับกลับกรุง (เรื่องนี้แสดงการเสียสละส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ คือการตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า อันจะเป็นทางให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมได้ดียิ่ง มิใช่เสียสละโดยไม่มี
จุดมุ่งหมายหรือเหตุผล)

จบความย่อแห่งพระไตรปิฎก เล่มม ๒๘